

Om fibulors terminologi

I samband med behandlingen av ett gravfältsmaterial från norra Öland har jag sysslat med fibulor från yngre romersk järnålder och beskrivning av sådana. Av litteraturen framgår att i stort sett varje författare utbildat sitt eget sätt att beskriva en fibula. Somliga utgår därvid från avbildningen av fibulan, andra från själva föremålet. Föreliggande meddelande skall ses som ett försök att renodla vissa terminologiska uttryck samt att starta en debatt för att få fram ett enhetligt sätt att beskriva en fibula (på svenska).

Den förste som ingående behandlade det svenska fibulamaterialet var Hildebrand i *Bidrag till spännets historia* (1872–80). Han gjorde mycket noggranna beskrivningar av de olika typerna men använde därvid ej de beteckningar på fibulornas delar, som senare infördes i den nordiska litteraturen av Almgren (1897). Denne grundar sin terminologi på den av Tischler gjorda systematiseringen (1879, s. 175 f.). Tischler behandlar huvudsakligen fibulor från romersk järnålder och deklarerar att hans system inte gäller för bronsålderns spänner eller ringspänner, där nålen kan förskjutas på bygel. En förklarande översättning av den Tischler-Almgrenska terminologin har gjorts av Malmer (1963, s. 40 f.).

Tischler uppdelade fibulorna, såväl de med spiralfjäder som de med charnierkonstruktion, i två huvuddelar, *nålen* och *bygel*. Bygel kan i vissa fall vara helt flat, t. ex. hos skivfibulorna, men kan i allmänhet indelas i *huvud*, *hals* och *fot*, där huvudet bär fjäder- eller charniermekanismen, halsen är den böjda delen, som omsluter tyget, och foten är fäste för nålhållaren. Spiralen kallar han ofta bara för *rulle*, och den del av den spiralvirade tråden som går mellan rullens båda ändar kallas *sträng*. Tischler har dels upptagit några redan använda beteckningar, dels skapat nya för att kort och karaktäristiskt kunna beskriva de olika formerna. Han ger även en klar definition av vad han menar med *framsida*, *baksida*, *höger*, *vänster*, *uppåt* och *nedåt* med utgångspunkt från vad han anser vara fibulans normalläge, dvs. så som den av tradition avbildas, trots att han hade klart för sig att den ofta ej bars så vid användandet. Tischlers definitioner följs i stort sett fortfarande, men sällan konsekvent och ofta med personliga variationer.

Vissa försök att avbilda och beskriva fibulor på annat sätt har även gjorts. Man har funnit det önskvärt att befria fibulaterminologin från anatomiska uttryck och avbilda dem med foten uppåt, så som de ofta bars vid användandet (Nylén 1955, s. 12, Böhner 1958, s. 83, not 1).

Jag har försökt göra begreppen *fram*, *bak*, *höger*, *vänster* osv., oberoende av hur man avbildar fibulorna. I stället har de anslutits till fibulans fastsättande och den rörelse fibulan beskriver då den förs in i tyget, varvid nålen pekar *framåt* (fig. 1). Därvid kommer spiralen att utgöra fibulans bakre del, foten dess främre. Ryggknapp, då sådan finnes, sitter på fibulans översida och nålhållaren på dess undersida. Det blir då i princip likgiltigt hur man avbildar fibulan, men det förefaller mest logiskt att rikta den med foten uppåt på bil-

Fig. 1. Rörelsen framåt då fibulanålen förs in i tyget har valts som utgångspunkt för ett förslag till fibulabeskrivning. — The forward movement when the pin of the fibula is inserted in the cloth has been chosen as the point of departure for a proposal for a way of describing fibulae.

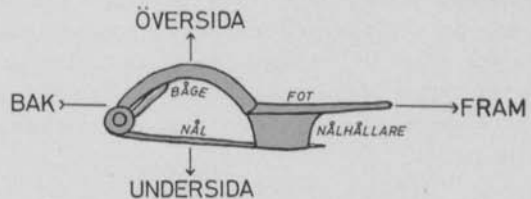
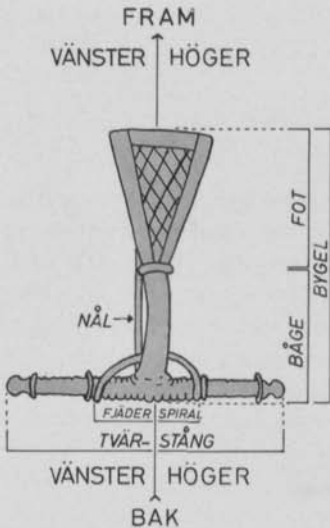
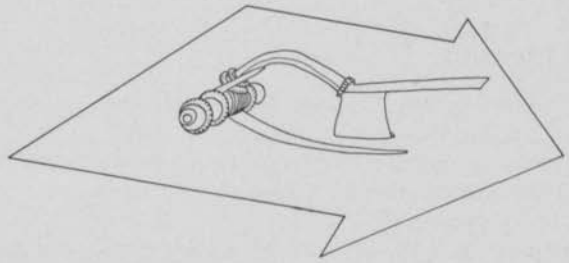

Fig. 2. Genom det i fig. 1. betonade rörelsemomentet har sådana beteckningar som »fram», »bak», »höger» och »vänster» m. fl. kunnat göras oberoende av avbildningssättet och placeringen på dräkten. — As a result of the movement shown in Fig. 1 such descriptions as "forward", "back", "right" and "left", etc., can be made independently of the way of depicting the object and its placing on the dress.

den, emedan fibulans höger- respektive vänstersida då sammanfaller med läsarens.

Vid beskrivandet av den yngre romerska järnålderns fibulor har det visat sig olämpligt att helt frångå Tischlers anatomiska terminologi, då t. ex. »fibula med omslagen fot» är ett fast etablerat begrepp. Däremot har jag velat undvika uttrycken »huvud» och »hals». Jag har följt Tischlers uppdelning av fibulan i *bygel* och *spiral-nål*. Bygeln har i sin tur i vissa fall avdelats i *båge* och *fot* med *nålhållare*. Särskilt i de fall där spiralaxeln är utskjutande utanför spiralen och någon form av »spiralförlängning» förekommer, kallas denna del *tvärstång* och den fjädrande spiralen har benämnts *fjäderspiral* i motsats till de icke fungerande förlängningsspiralerna. Ett förslag till terminologi lämnas i diagram-form i fig. 2.

Ebba Stina Königsson

Litteratur

- Almgren, O. 1897. *Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte*. Stockholm.
- Böhner, K. 1958. *Die frankischen Altertümer des Trierer Landes*. Berlin.
- Hildebrand, H. 1872-80. Bidrag till spännets historia. *Antiquarisk Tidskrift för Sverige* IV. Stockholm.
- Malmer, M. 1963. *Metodproblem inom järnålderns konsthistoria*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°. No 3. Lund.
- Nylén, E. 1955. *Die jüngere vorrömische Eisenzeit Gotlands*. Uppsala.
- Tischler, O. 1879. *Ostpreussische Gräberfelder III*. Schriften der Physikalisch-Ökonomischen Gesellschaft zu Königsberg. Königsberg.

Summary

The author puts forward a proposal for terminology for fibulae, based on the function of this object. The movement described by the fibula when inserted into the cloth logically suggests a forward and a rear section and a right and a left side. As the fibula has been linked to this function it is in principle a matter of indifference how it is depicted, but the author considers it best to align it in such a way that its right and left sides accord with those of the reader.

Translated by Richard Cox

Hänglåsen på Helgö

I det rika fyndmaterialet från Helgö finns idag ca 80 säkra hänglås och delar av hänglås och ca 10 låsfjädrar till i trä infattade lås. Helgös hänglås är av s. k. bultlåskonstruktion, dvs. bygelns kan helt frigöras från låshuset. Av nycklar finns ca 30 säkra och ungefär hälften av dem tycks vara avsedda för hänglås.

Helgömaterialets storlek får man ett bättre begrepp om då man jämför med det komparativa material som för närvarande finns. I SHM finns från fastlandet, Birka ej medräknat, ca 5 hänglås och ca 10 troliga hänglås-nycklar. Från Birka finns i de publicerade gravarna (Arbman 1940, 1943) 8 hänglås och 22 möjligen passande nycklar. Från Svarta jorden och Arbmans grävning 1932-34 finns ca 10 hänglås och 5 möjligen passande nycklar. Birka tycks för närvarande vara den enda lokal på fastlandet som i fråga om hänglås-material är direkt jämförbar med Helgö. Men det kan vara värt att påpeka att man i Birka funnit hänglås både i boplatlager och gravar. Helgös låsmaterial kommer uteslutande från boplatlager.

I Helgö I, s. 159, finns en preliminär uppdelning av hänglåsen efter den yttre formen. Samtidigt nämns att låsmekanismen tycks vara av två olika typer;